

Grzegorz Krzyśko*

OCENA STANU WIEDZY LICEALISTÓW NA TEMAT DOPALACZY

WPROWADZENIE

Dopalacze to grupa substancji pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, mająca posiadać działanie psychoaktywne i wywołać efekt narkotyczny jak zdelegalizowane narkotyki, np. marihuana, opium, *ecstasy*. Często określane są też jako: środki zastępcze, paranarkotyki, legalne narkotyki, narkotyki rekreacyjne lub narkotyki projektowe (Stańczak, 2015). Dostępne są najczęściej w formie proszku, pigułek lub kapsułek (Anysz i in., 2010). Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA) w swojej definicji określa dopalacze jako substancje psychoaktywne, produkowane i sprzedawane z ominięciem regulacji prawnych danego kraju (Mruczyk i in., 2014; Mazurkiewicz i in., 2013). Przyjmuje się, że dopalacze pojawiły się w Polsce od 2008 roku, a samo pojęcie zostało pierwszy raz wprowadzone rok później w badaniach ogólnokrajowych (Anysz i in., 2010; Kierus i in., 2011). Jednym z największych niebezpieczeństw związanych ze spożyciem tego rodzaju używek jest fakt, że często nieznany jest ich skład chemiczny, co utrudnia lekarzom w diagnozie i udzieleniu pomocy medycznej (Anysz i in., 2010). Zgodnie z nowelizacją *Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii* z 2011 roku oraz przepisami UE lista nielegalnych substancji psychoaktywnych jest stale aktualizowana (Anysz i in., 2010; Wrześniewska-Wal, 2012; Kapka-Skrzypczak i in., 2011). Dane statystyczne wskazują, że Polska jest krajem, w którym ten rodzaj używek jest popularny (od 3,5% do 9,3 % w populacji generalnej). Badacze wskazują, że najczęściej z dopalaczami eksperymentują osoby wieku 15-24 lata, a stan wiedzy polskiej młodzieży na temat dopalaczy jest niski (Anysz i in., 2010). Prawdopodobnie przyczyną niskiej świadomości społecznej jest niedopasowanie proponowanych kampanii społecznych oraz programów edukacyjnych, które adresowane są również do nauczycieli i rodziców (Anysz i in., 2010). W kształtowaniu postaw prozdrowotnych ważne jest przedstawianie rzetelnych informacji na temat niebezpieczeństwa i konsekwencji zażywania nowych „środków zastępczych” (Żukiewicz-Sobczak i in., 2012; Motyka, 2013). Wielu autorów podkreśla znaczenie środowiska rodzinnego, które realnie wpływa na kształtowa-

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

nie postaw wobec narkotyków, a brak rzetelnej wiedzy, niewłaściwie podanej, może przyczyniać się tylko do zwiększania realnego zagrożenia związanego z zażywaniem środków psychoaktywnych (Maciąg i in., 2012). Badacze wskazują na konieczność zmian w programach nauczania w szkołach na każdym etapie edukacji oraz stosowanie programów profilaktycznych skierowanych do młodzieży w celu ograniczenia rynku sprzedaży substancji psychoaktywnych oraz liczby osób uzależnionych (Kranz, Marcinkowski, 2012). Celem badań była ocena stanu wiedzy młodzieży liceum ogólnokształcącego w Poznaniu na temat dopalaczy.

MATERIAŁ I METODY

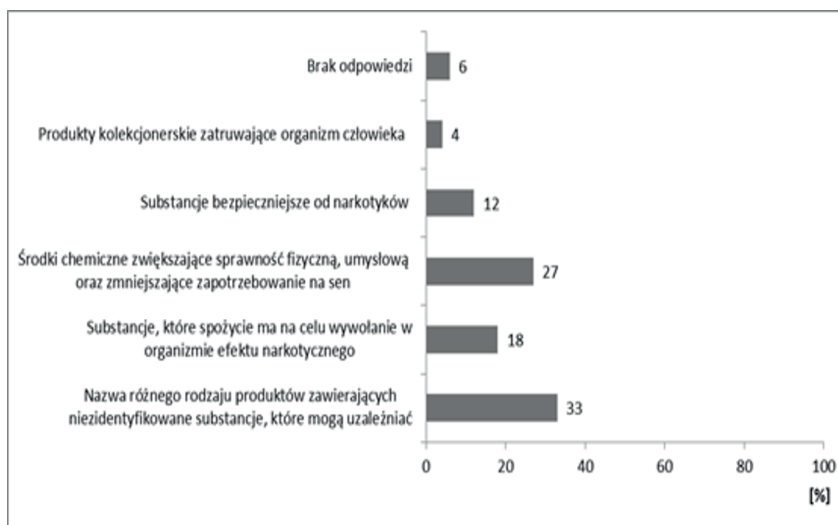
Badanie ankietowe przeprowadzono w Liceum Ogólnokształcącym nr 6 w Poznaniu w roku szkolnym 2015/2016 wśród 218 osób w wieku 15-16. Byli to uczniowie pierwszych klas o różnych profilach (biologiczno-chemiczny, kulturowo-medialny, humanistyczno-prawniczy, politechniczno-matematyczny, historyczno-językowy). Spośród ankietowanych 64% stanowiły kobiety. Informacje o stanie wiedzy uczniów na temat dopalaczy uzyskano w oparciu metodę wywiadu. Narzędziem badawczym był specjalnie przygotowany kwestionariusz ankiety, w której siedem pytań miało mieć charakter otwarty, a trzy zamknięte. W pytaniach zamkniętych dotyczących określenia stanowiska wobec tematu legalizacji dopalaczy celowo umieszczono odpowiedź „nie mam zdania”, która mogła ułatwić wyrażenie swojej opinii.

W podstawie programowej dla pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej, obowiązującej od 1 września 2012 roku, zawarto treści związane z chemią w życiu codziennym. Jednym z realizowanych działań jest „Chemia wspomaga nasze zdrowie”. W wymaganiach szczegółowych treści nauczania uczeń „tłumaczy, na czym mogą polegać i od czego zależeć lecznicze i toksyczne właściwości substancji chemicznych” (Babczonek-Wróbel i in., 2012). Nie ma podanych wskazań odnośnie „dopalaczy”, ale autorzy dwóch podręczników dostępnych na rynku umieścili krótkie informacje na temat tych substancji oraz skutków ich oddziaływania na organizm człowieka (Maciejowska, Warchoń, 2012; Hassa i in., 2012). Dotychczasowe badania zagrożeń związanych z konsumpcją dopalaczy prowadzone w Polsce wskazują na brak rzetelnych i pełnych informacji odnośnie tego typu substancji psychoaktywnych oraz na niewystarczającą ilość działań edukacyjno-prewencyjnych w tym zakresie (Kapka-Skrzypczak i in., 2011).

WYNIKI I ICH OMÓWIENIE

Jednym z kluczowych elementów badania była próba uchwycenia perspektywy uczniów odnośnie dopalaczy. Badanych poproszono o utworzenie definicji dopa-

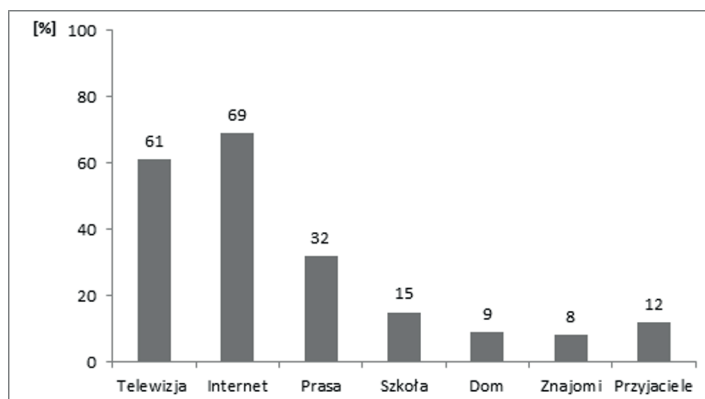
laczy, respondenci w odpowiedzi na pytanie otwarte opisywali, czym są wg nich dopalacze. Dla ponad 30% ankietowanych pojęcie „dopalacze” to „nazwa różnego rodzaju produktów zawierających niezidentyfikowane substancje, które mogą uzależniać”. Również 27% osób biorących udział w badaniu określiło dopalacze jako „środki chemiczne zwiększające sprawność fizyczną, umysłową oraz zmniejszające zapotrzebowanie na sen”. Dopalacze jako substancje bezpieczniejsze od narkotyków określiło 4%, a tylko 6% badanych osób nie podało żadnej definicji (ryc. 1).

Ryc. 1. Definicja pojęcia „dopalacze”

Źródło: opracowanie własne.

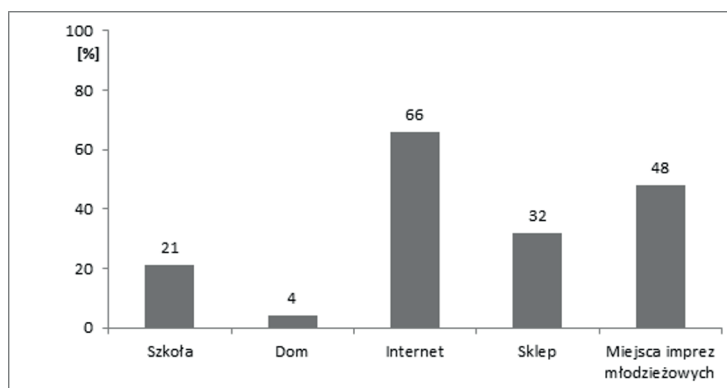
Dotychczasowe dane literaturowe wskazują, że reklamy internetowe dopalaczy podają fałszywe informacje o ich bezpiecznym działaniu. Marketing internetowy, łatwy dostęp do używek i anonimowość sprzedawców w mediach cyfrowych zwiększają zagrożenia związane z dopalaczami. Zdaniem badanych uczniów głównym źródłem wiedzy o dopalaczach jest internet, telewizja oraz prasa. Najrzadziej wymieniane były: szkoła, przyjaciele, środowisko domowe oraz znajomi. Badani mieli możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi, w związku z tym wskazania nie sumują się do 100% (ryc. 2). Wcześniejsze badania ankietowe prowadzone w Polsce potwierdzają fakt, iż młodzież w tym wieku prawidłowo definiuje pojęcie „dopalacze” oraz wykazuje wysoki poziom wiedzy o przyczynach uzależnienia od środków psychoaktywnych (Maciąg i in., 2012). Jednak badania w szkołach przemysłowych wykazały, iż głównym źródłem informacji na temat tego rodzaju substancji są znajomi (36%) oraz internet (33%). Wynik ten jest zbieżny z wcześniejszymi badaniami przeprowadzonymi wśród młodzieży powiatu poznańskiego (Motyka, 2013).

Ryc. 2. Źródła informacji o dopalaczach

Źródło: opracowanie własne.

Zdaniem ankietowanych osób głównymi miejscami, w których można nabyć narkotyki, są: internet, miejsca imprez młodzieżowych oraz sklepy. Wyniki te potwierdzają wcześniejsze badania przeprowadzone w krajach UE w grupie wiekowej 15-24 lata, jak i te prowadzone w Polsce w latach 2010-2011. Internet jest nie tylko źródłem informacji o narkotykach, ale również głównym miejscem ich nabycia (Kapka-Skrzypczak i in., 2011). Popularnym miejscem nabywania dopalaczy jest również szkoła. Prawdopodobnie dlatego, iż w środowisku szkolnym osobami zajmującymi się dystrybucją używek są rówieśnicy (11). Najmniej osób wskazało na dom jako miejsce ułatwiające nabycie „dopalaczy”. Wyniki przedstawiono na ryc. 3. Badani mieli możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi, w związku z tym wskazania nie sumują się do 100%.

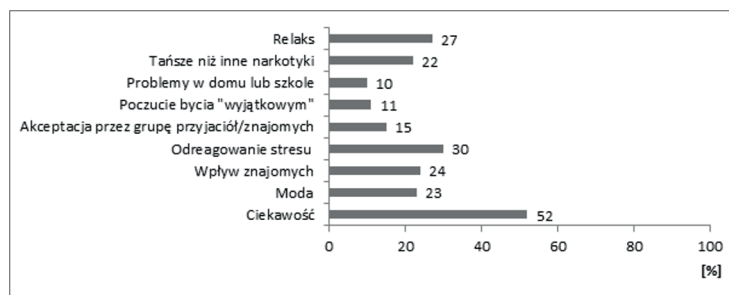

Ryc. 3. Miejsce, w którym można kupić dopalacze

Źródło: opracowanie własne.

Na pytanie o powody sięgania po „dopalacze” ankietowana młodzież wskazała przede wszystkim na: ciekawość, odreagowanie stresu oraz relaks. W badaniach wcześniejszych również wskazano na ciekawość i modę jako główne czynniki decydują-

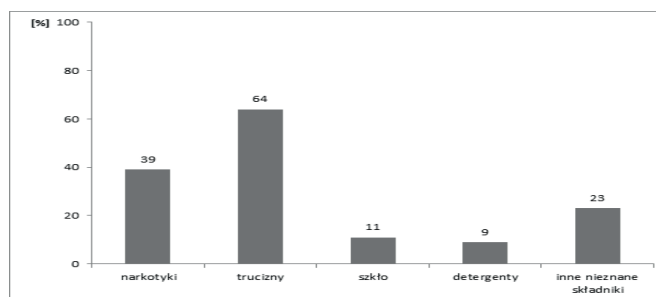
ce o zażyciu dopalaczy (Maciąg i in., 2012). Jednak badania Hildebrand i zespołu wskazują, iż główną motywację w tym zakresie stanowi niska cena rynkowa tych substancji (Kapka-Skrzypczak i in., 2011). Kolejnymi silnymi bodźcami są: niska cena, moda, wpływ znajomych, zdobycie akceptacji przez znajomych, poczucie „bycia wyjątkowym”, a także problemy w domu lub szkole. Na podstawie badań w szkołach przemysłowych przypuszcza się, że głównym czynnikiem decydującym o sięganiu po dopalacze przez młodzież jest złe samopoczucie w klasie (57%) (Motyka, 2013). Wyniki przedstawiono na ryc. 4. Badani mieli możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi, w związku z tym wskazania nie sumują się do 100%.

Ryc. 4. Powody sięgania po dopalacze

Źródło: opracowanie własne.

Według badanych składnikami dopalaczy są głównie „trucizny”. W dalszej kolejności respondenci wskazują na narkotyki, inne nieznanne składniki. Najrzadziej wymieniano: szkło i detergenty (ryc. 5). Uczniowie nie wskazali konkretnych nazw substancji obecnych w dopalaczach, co potwierdza dotychczasowe badania toksykologów, iż w materiale biologicznym pobranym od pacjenta bardzo często trudno jest określić skład związków chemicznych (Klimaszyk, 2010). Badani mieli możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi, w związku z tym wskazania nie sumują się do 100%.

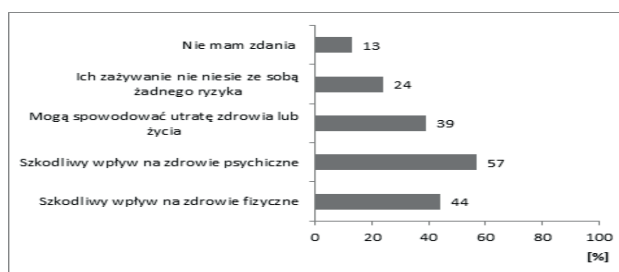

Ryc. 5. Opinia uczniów na temat składu dopalaczy

Źródło: opracowanie własne.

Dla większości badanych zażywanie „dopalaczy” wpływa negatywnie na zdrowie psychiczne i fizyczne. Ponad połowa wskazań dotyczyła szkodliwego wpływu na zdrowie psychiczne, a 44% na zdrowie fizyczne. Kolejne 39% wskazań dotyczyło

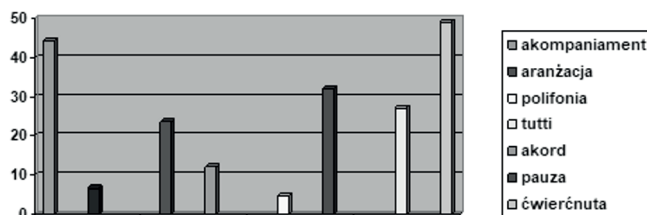
wpływu dopalaczy na utratę zdrowia lub życia, a niemal ¼ wybranych stwierdzeń wskazywała na brak negatywnych konsekwencji wynikających z zażywania dopalaczy. Badania Maciąg i zespołu potwierdziły, że 90% badanych uczniów ma wiedzę na temat szkodliwości środków psychoaktywnych. Na wysoki poziom świadomości zagrożeń dopalaczy dla organizmu człowieka wskazują też badania M. Pindery (80% ankietowanych) (Maciąg i in., 2012). Wyniki przedstawiono na ryc. 6. Badani mieli możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi, w związku z tym wskazania nie sumują się do 100%.

Ryc. 6. Szkodliwy wpływ dopalaczy na organizm

Źródło: opracowanie własne.

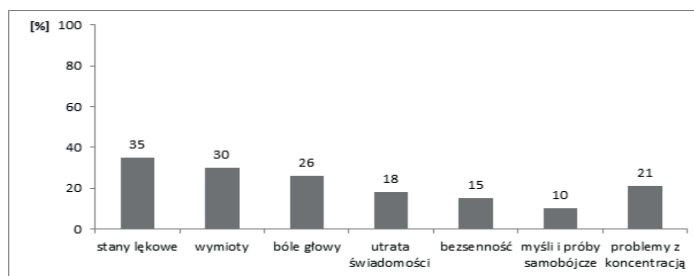
Przyjmowanie dopalaczy prowadzi do zaburzeń w funkcjonowaniu organizmu ludzkiego. Na pytanie o zachowania człowieka pod wpływem dopalaczy licealiści wskazali przede wszystkim na pobudzenie, halucynacje oraz stan euforii. Warto zaznaczyć, że 45% wskazań dotyczyło agresywnego zachowania, a 37% stanu wesołości. Wyniki przedstawiono na ryc. 7. Badani mieli możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi, w związku z tym wskazania nie sumują się do 100%.

Ryc. 7. Zachowania człowieka po zażyciu dopalaczy

Źródło: opracowanie własne.

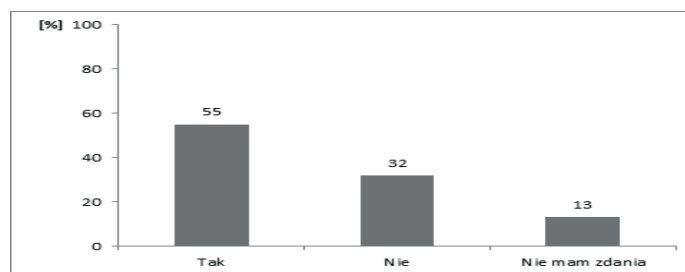
Badana młodzież wykazała się dużą znajomością skutków zażywania „dopalaczy”. Na ryc. 8 przedstawiono efekty działania używek na organizm człowieka. Wskazano na stany lękowe, wymioty, bóle głowy, problemy z koncentracją, utratę świadomości, bezsensowność oraz myśli i próby samobójcze. Badani mieli możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi, w związku z tym wskazania nie sumują się do 100%.

Ryc. 8. Rodzaj niebezpieczeństwa jakie niesie ze sobą zażywanie dopalaczy.

Źródło: opracowanie własne.

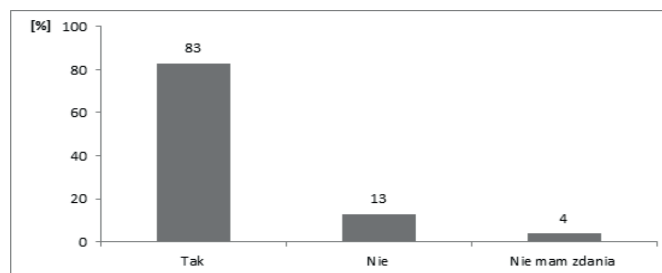
Ponad połowa badanych (55%) uznała, że „dopalacze” uzależniają, a 32% wyraziło odmienne zdanie. Z danych przedstawionych na ryc. 9 wynika, że 13% ankietowanych nie ma zdania na ten temat.

Ryc. 9. Czy dopalacze uzależniają?

Źródło: opracowanie własne.

Większość licealistów (83%) opowiedziało się za zakazem prawnym sprzedaży i zażywania „dopalaczy”. Tylko 13% ankietowanych była przeciwna wprowadzeniu takiego prawa, a 4% uczniów nie miało zdania na ten temat. Jednak w badaniach Flash Eurobarometru prawie połowa ankietowanych uważa, że kontrola powinna objąć tylko te substancje, które stanowią ryzyko dla zdrowia, a 15% badanych stwierdziła, że dopalacze powinno traktować się podobnie jak alkohol czy wyroby tytoniowe (Kapka-Skrzypczak i in., 2011).

Ryc. 10. Opinia młodzieży na temat zakazu sprzedaży i zażywania dopalaczy

Źródło: opracowanie własne.

PODSUMOWANIE

- Badana młodzież licealna prezentuje ogólną wiedzę na temat używek określanych jako „dopalacze”.
- Większość ankietowanych określa dopalacze jako różnego rodzaju produkty zawierające niezidentyfikowane substancje, które mogą uzależniać.
- Dla młodzieży głównym źródłem informacji o dopalaczach jest internet oraz telewizja.
- Badana grupa młodzieży potrafi określić skutki zażywania używek.
- Dla większości ankietowanych głównym miejscem zdobycia dopalaczy jest internet oraz miejsca imprez młodzieżowych, w których spędzają wolny czas.
- Dla młodzieży głównym powodem sięgania po dopalacze jest ciekawość.
- Badani licealiści stwierdzili, że „dopalacze” powodują uzależnienie, a ich sprzedaż powinna być zakazana przez prawo.
- W badaniu wykazano, że szkoła jest dla młodzieży miejscem, które stanowi niewielkie źródło informacji na temat „dopalaczy”.
- Młodzież w rozmowach bezpośrednich deklaruje chęć zdobycia większej wiedzy na temat dopalaczy i zjawiska, jakim jest uzależnienie od narkotyków.
- W trakcie zajęć szkolnych uczniowie wskazywali na brak zajęć wychowawczych oraz lekcji chemii, które poruszałaby zagadnienie wpływu szkodliwości związków chemicznych na zdrowie.
- Celem przyszłych działań edukacyjnych powinno być rozwijanie umiejętności radzenia sobie ze stresem przez młodzież. Ważna jest również szeroka profilaktyka uzależnień skierowana do całej społeczności szkolnej oraz środowiska rodzinnego uczniów.

BIBLIOGRAFIA

- Anysz, W., Kuśmirek, R., Nosarzewska, M., Raczak, A., Rogowska, E., Srebrzyńska, K., Skrajnowska, D. (2010). Benzylopiperazyna i jej pochodne w dopalaczach. *Bromatologia i Chemia Toksykologiczna*, XLIII/2.
- Babczonek-Wróbel, D., Bugła-Płoskońska, G., Goc, W., Hassa, R., Kwiek, A., Mańska, M., Mrzigod, A., Mrzigod, J., Rokita, H., (2012). *To jest chemia. Materiały dydaktyczne do nauczania chemii. Zakres podstawowy*. Warszawa.
- Hassa, R., Mrzigod, A., Mrzigod, J. (2012). *To jest chemia. Podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy*. Warszawa.

- Kapka-Skrzypczak, L., Cyranka, M., Kulpa, P., Skrzypczak, M., Wojtyła, A. (2011). Dopálacze – stan aktualny i wytyczne na przyszłość. *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 17/4.
- Kierus, K., Nawrocka, B., Białokoz-Kalinowska, I., Piotrowska-Jastrzębska, J.D. (2011). Dopálacze-nowe zagrożenia młodzieży. *Pediatrics i Medycyna Rodzinna*, 7 (4).
- Klimaszczyk, D. (2010). Problem dopálaczy okiem toksykologa klinicznego. *Na Ratunek*, 4/10.
- Kranz, K., Marcinkowski, J.T. (2012). Badania nad konsumpcją dopálaczy przez młodzież – pod kątem optymalizacji działań profilaktycznych. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 93 (3).
- Maciąg, D., Witkowska, M., Cichońska, M., Kucharska, K., Borek, M., Krawczyk, W. (2012). Poziom wiedzy młodzieży szkół ponadgimnazjalnych na temat narkomanii i jej profilaktyka. *Medycyna Środowiskowa – Environmental Medicine*, 15 (4).
- Mazurkiewicz, M.R., Głogowski, M., Mrowińska, D., Pakulski, M., Matyjaszczyk, M., Kardas, P. (2013). Ocena rozpowszechniania, powodów i form użycia tak zwanych „dopálaczy” przez uczestników ankiety internetowej. *Psychiatria Polska*, 47 (6).
- Motyka, M. (2013). Dopálacze wśród młodzieży przemyskich szkół średnich. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 94 (2).
- Maciejowska, I., Warchoł, A. (2012). *Świat chemii. Podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy*. Kraków.
- Mruczyk, K., Durkalec-Michalski, K., Jeszka, J., Lipińska, J., Stefański, Z. (2014). Chemical analysis of substitute drugs of abuse – “legal highs” from Lubuskie province, Poland. *Journal of Medical Science*, 2 (83).
- Stańczak, A. (2015). Dopálacze – problem zdrowia jednostki i zdrowia publicznego. Przesłanki działań profilaktycznych. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 96 (1).
- Wrześniewska-Wal, I. (2012). Dopálacze w prawie i laboratorium. *Journal of Laboratory Diagnostics*, 48 (3).
- Żukiewicz-Sobczak, W., Chmielewska-Badora, J., Krasowska, E., Wojtyła, A., Piątek, J., Zwoliński, J. (2012). „Dopálacze” – eksperyment wysokiego ryzyka w ujęciu przepisów nowej ustawy. *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 18/2.

OCENA STANU WIEDZY LICEALISTÓW NA TEMAT DOPALACZY

Słowa kluczowe: dopalacze, uczniowie, wiedza, edukacja

Streszczenie: Celem badań była ocena stanu wiedzy uczniów liceum ogólnokształcącego na temat dopalaczy na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych. Zdaniem badanej młodzieży głównym źródłem wiedzy o dopalaczach jest internet i telewizja. Wśród powodów sięgania po dopalacze uczniowie wskazali przede wszystkim na: ciekawość, odreagowanie stresu oraz relaks. Ponad połowa ankietowanych wskazała na szkodliwy wpływ dopalaczy na zdrowie psychiczne. Najbardziej wymienianym źródłem informacji o dopalaczach są: szkoła, przyjaciele, środowisko domowe oraz znajomi. Profilaktyka uzależnień powinna być skierowana do całej społeczności szkolnej oraz środowiska rodzinnego uczniów. Edukacja chemiczna w kształceniu formalnym i nieformalnym powinna uwzględniać aspekt profilaktyki uzależnień z uwzględnieniem niebezpieczeństwa związanego ze zjawiskiem dopalaczy.

ASSESSMENT OF THE KNOWLEDGE OF HIGH SCHOOL STUDENTS ON THE SUBJECT OF LEGAL HIGHS

Keywords: legal highs, pupils, knowledge, education

Abstract: The aim of the research was to assess the general knowledge of high school students on the subject of legal highs, based on the surveys carried out. According to the researched youth, the main source of knowledge about high legal highs is the Internet and television. The reasons for reaching afterburners were primarily for curiosity, stress relief and relaxation. More than half of the respondents indicated the deleterious effect of legal highs on mental health. The least frequently mentioned source of information about afterburners are: school, friends, home environment and friends. Addiction prevention should be directed to the whole school community and family environment of pupils.